

K NIEKTORÝM ZÁKLADNÝM IDEOLOGICKÝM PROBLÉMOM LEKÁRSKEJ TEÓRIE A PRAXE*

ŠIMON SVITEK

Od roku 1951 predstavuje naše zdravotníctvo, na rozdiel od roztriešteného zdravotníctva za kapitalizmu, jednotnú, ucelenú sústavu riadenú štátom, v tesnej súvislosti s budovaním materiálno-technického a kultúrneho základu socializmu. Odstránením podnikateľského charakteru zdravotnej starostlivosti dostali úlohy a ciele zdravotníctva novú náplň a nové ideové zameranie.

Skúsenosti z novej zdravotníckej praxe sa postupne už hromadia a prichádza aj čas ich zovšeobecnenia. Nasledujúce úvahy by chceli upozorniť na niektoré nedostatky ideologického charakteru v zdravotníctve. Ide väčšinou o prežitky, o ideologické dedičstvo kapitalistických čias, ktoré sa stáva tým väčšou brzdou v rozvíjaní socialistickej zdravotnej starostlivosti, čím väčšie sú úspechy socialistickej výstavby vcelku. Preto boj proti týmto prežitkom je práve v období završovania socialistickej výstavby mimoriadne aktuálny.

I

Riešenie základného problému filozofie, problému idealizmu a materializmu, formulovaného Engelsom v druhej kapitole knihy o Feuerbachovi, má vo vzťahu k medicíne svoje osobitosti. Pre lekára je riešenie otázky o prvenstve hmoty alebo idey ľahšie ako pre nelekára. Lekárom je známe, že proces myslenia, teda proces tvorenia ideí, je viazaný na prítomnosť istej špecifickej hmoty, na hmotu mozgu, na jej najvyššie úseky. Poruchy tejto oblasti znamenajú poruchu intelektuálnej činnosti, či už v zmysle psychotickej inkoordinovanosti a či v zmysle mráкотných stavov a bezvedomia. Poznáme aj dosť podrobne dejiny vývinu ústredného nervstva, jeho prvotný vznik z ektodermy; z neho sa pôvodne oddiferencovalo miesto, ktoré citlivo reagovalo na vplyv prostredia a ktoré sa v priebehu obrovských časových rozmedzí, presahujúcich našu predstavivosť ďalej diferencovalo za pôsobenia najčastejších vonkajších vplyvov a podnetov vychádzajúcich aj z vnútorného prostredia; diferencovalo sa na rozličné, aj anatomicky oddelené analyzátory pre svetelné, zvukové, chuťové, čuchové podnety a pre pocity bolesti, rovnováhy a iné. Treba však poznamenať, že nemáme analyzátory pre *všetky* zmeny prostredia, tak napr. nevieme časťami nášho tela zistiť, že okolo nás je elektromagnetické pole.

* Výťah z referátu predneseného na ideologickom seminári slovenských lekárov dňa 7. 1. 1960.

Vývin mozgu však nebol výsledkom len pôsobenia obklopujúcej prírody, ale bol výsledkom pôsobenia toho najšpecifickejšieho faktora, ktorý oddeľuje človeka od všetkých ostatných živočíchov. V dôsledku pôsobenia okolitej prírody sa ústredné nervové systavy aj ostatných živočíchov vyvinuli niekedy až do priamo neuveriteľných foriem a funkcií. Spomeniem len ochranný a útočný orgán tzv. elektrických rýb, napr. *torpedo marmorata*, v mieche ktorých sa vyvinul opravdivý akumulátor s napätím niekoľko voltov a s frekvenciou až do 400 výbojov za sekundu. Je pravdepodobné, že elektrické ryby reagujú na prítomnosť elektromagnetického pola okolo seba.

Ale nijaký iný živočích okrem človeka nemá vyspelý orgán pre spoločenský styk, pre spoločenskú formu života, pre vzájomné dorozumenie a pre cielavedomú deľbu práce. Mozog človeka sa vyvinul a zmohutnel v priebehu a pod vplyvom spoločenskej výrobnjej činnosti.

Neexistuje nijaký ľudský život mimo rámca spoločenského života, a preto ľudskú spoločnosť definujeme ako istý počet ľudských jednotlivcov, medzi ktorými existujú pevné spoločenské vzťahy, z ktorých sú výrobné vzťahy tie najdôležitejšie. Bez spoločnosti by *homo* nebol *sapiens* a keby sa pod účinkom akejsi spoločenskej katastrofy náhle prerušili spoločenské vzťahy, tak by sa aj *homo sapientissimus* stal neschopným zachovávať seba a svoj druh. Marx píše v Grundrisse (str. 176): „Spoločnosť nepozostáva z individuí, ale vyjadruje súhrn vzťahov, súvislostí, ktoré existujú medzi týmito individuami.“

Z toho vyplýva naše tvrdenie: medicína nie je totožná s jej biologickými základmi. Medicínu ani v jej vedeckovýskumnej, ani v jej praktickej forme nemôže nik správne pestovať, ak sa pritom neopiera okrem biológie aj o vedu o spoločnosti, teda o sociológiu a o historický materializmus. Dnes sú príliš silné snahy istých kruhov urobiť z medicíny biológiu — sú to nevedecké snahy, ktoré sa u nás zhŕňajú pod pejoratívnym termínom „biologizácia medicíny“.

Ak lekár v kapitalistickej spoločnosti zistí u mladého človeka včasný infiltrát a navrhne mu ústavnú liečbu, nič nevykoná, kým do tejto rady nezakalkuloval, či je ona vzhľadom na triednu príslušnosť dotyčného reálna alebo nereálna. A náš návrh napr. na sanáciu pracovného prostredia, kde existuje škodlivá prašnosť alebo kde unikajú toxické látky, celkom ináč vyznie za socializmu, ako by musel vyznieť za kapitalizmu. Nemôže byť dobrým lekárom ten, kto vo vykorisťovateľskej spoločnosti nechce zbadať chorobotvorné účinky triednej nespravodlivosti a v socialistickej spoločnosti nezbadá, že tie ideály, za ktoré bojoval proletariát pred uchopením moci a ktoré po uchopení moci postupne uskutočňuje, sú totožné s ideálmi každého dobrého lekára, najlepších predstaviteľov tohto vysoko etického povolania.

II

Miesto medicíny v systéme spoločenského vedomia stáva sa za socializmu špecifickým.

Vývin a upevnenie socialistickeho zdravotníctva predovšetkým časove predbieha veľa iných prvkov socialistickeho spoločenského vedomia. To má svoje historické korene v sociálnej nespravodlivosti triedne antagonistických spoločenských formácií, ktoré boli zrejme najmä lekárom od samého vzniku kapitalizmu a proti ktorým, podľa jedinečného svedectva K. Marxa (*Kapitál* I, odd. 7, proces akumulácie kapitálu), lekári už v prvej polovici 19. storočia statočne bojovali.

Ďalej to má korene v nevyhnutnosti už v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu prispôbiť sústavu zdravotnej starostlivosti o pracujúcich zvýšeným náro-

kom národohospodárskych plánov. Socialistické zdravotníctvo sa zrodilo u nás v podstate už v období prvej päťročnice a niektoré jeho črty — napr. obstarávanie a rozdeľovanie liekov na ťarchu nerozdelených spoločenských fondov, teda pre príjemcu „bezplatne“ — presahujú už do obdobia vyššej fázy spoločenského vývinu. Tým sa stáva, že proces vtelenia socialistického zdravotníctva do spoločenskej nadstavby sa odohráva bez odporu.

Ďalšia špecifickosť zdravotníctva je v tom, že práve jeho socialistická organizácia neporovnateľne rozširuje vplyv zdravotníctva na výrobu. Dnes by sa u nás už dal vyčíslieť podiel zdravotníctva na zvyšovaní národného dôchodku. To však znamená, že zdravotníctvo ako súčasť nadstavby socialistickej spoločnosti sa dostalo do jedinečného vzťahu k sfére spoločenského bytia.

Táto špecifickosť zdravotníctva znamená však i to — ak sa v ňom predsa len vynárajú javy, pochádzajúce z minulého, socialistickou revolúciou už prekonaného spoločenského vedomia — že sa tieto javy prenášajú na spoločenské bytie, na riešenie základnej filozofickej otázky, že sa v takej alebo onakej forme objavujú idealistické názory, ktoré priamo poškodzujú socialistické budovanie.

Najvýznamnejším obsahom spoločenského vedomia je veda, súhrn vedeckou metódou zistených a v spoločenskej praxi overených pravd. Ani v medicíne nemá kvalitu vedy všetko, čo sa prakticky používa v každodennej činnosti. Ale práve vzhľadom na špecifický význam zdravotníctva je dôležité, aby sa z neho nevedecké prvky čo najrýchlejšie odstránili.

V prítomnom spoločenskom vedomí je prežitkom najmä každý taký prvok, ktorý je v rozpore s dnes uplatňovanými výrobnými vzťahmi spoločnosti a preto je v dnešnej spoločnosti už zbytočný. Takýto starý prvok bol kedysi napr. agnosticizmus ako taktika z nevyhnutnosti, nezaujať jasné stanovisko k otázke existencie alebo neexistencie tzv. vyššej bytosti mimo tohto vnímateľného sveta. Na túto, kedysi veľmi chúlolistivú otázku agnosticci — „hanbliví materialisti“, ako ich označoval Engels, odpovedali: „Neviem, ľudský um nie je schopný všetko poznať.“

Aj dnes existujú medzi nami agnosticci, lenže ich postoj už neodráža ich obavy pred prenasledovaním, lebo takéto obavy by neboli zdôvodnené. To sú agnosticci, ktorí touto metódou bojujú proti upevneniu spoločenských výrobných vzťahov socializmu a tvrdia, že jednotlivé vedné odvetvia, napr. biológia a medicína, nemajú nijaký vzťah k vede o vývine spoločnosti. Sú to teda reakcionári, ktorí by chceli konzervovať staré, protirečivé a vykorisťovateľské usporiadanie spoločnosti a tak svojím agnosticizmom pomáhajú zachovať v spoločenskom vedomí prežitky z predošlej doby. Keby pripúšťali prechodný charakter každého spoločenského usporiadania podľa tej istej dialektiky, ktorú ako prírodovedci môžu pozorovať v zmenách prírody, bolo by nutné vziať na vedomie napr. zánik kapitalistického poriadku a aby demonštrovali, že v ich vedomí k tomu ešte nedošlo, hovoria o „neplodnosti filozofickej špekulácie“, o tom, že treba pestovať iba empirickú vedu, len pozitívne fakty.

To všetko v podstate pochádza od francúzskeho filozofa A. Comta (1798—1857), ktorý svojím pozitivizmom dodnes ovplyvňuje myslenie časti našich prírodovedcov, aj biológov a lekárov. Aký je to krok späť v porovnaní s Descartom a encyklopedistami, ktorí okrem medicíny a biológie ovládali hlavne fyziku a chémiu a ktorí, napriek všetkým omylom a mechanistickým obmedzeniam, vytušili a prakticky hlásali jednotu vied.

Že pozitivistický agnosticizmus úzko súvisí s politickým reakcionárstvom, to chcem demonštrovať na jednom citáte z Comtovej knihy *Dicours sur l'ensemble du positivisme* (Hovory o sústave pozitivizmu, str. 151), kde píše tieto arcireakčné vety:

„V každom normálnom stave ľudstva každý občan predstavuje verejného funkcionára, ktorého viac alebo menej vymedzená právomoc určuje mu povinnosti a zároveň i nároky. Tento univerzálny princíp sa rozširuje aj na súkromné vlastníctvo, v ktorom pozitivizmus vidí nutnú spoločenskú funkciu, ktorá je povolaná vytvárať a riadiť kapitály, ktorými každé pokolenie pripravuje život nasledujúceho pokolenia. Ak sa to chápe múdro, tak toto normálne hodnotenie ušľachťuje právo vlastníctva a pritom neobmedzuje spravodlivú slobodu.“

Núka sa príležitosť porovnať tento výrok so známou Hitlerovou frázou: „Kapitál nie je pánom, ale sluhom štátu.“

Napriek pozitivistickým tendenciám za posledných 150 rokov postupne vymizli z medicíny — aj zo zdravotníckej praxe — všetky fantastické, špekulatívne, teda idealistické prvky. V siedmom čísle druhého zväzku Bratislavských lekárskeho listov z 18. storočia bola uverejnená štúdia asi o najstaršej slovensky písanej zdravotvede z 18. storočia; môžeme bez váhania tvrdiť, že tam nenachádzame ani jedinu vetu, ktorá by dnes mala pre nás akúkoľvek vedeckú hodnotu.

Aj tú funkciu človeka, ktorú dnes označujeme ako „duševnú činnosť“, všetci lekári bez výnimky chápu ako funkciu hmoty, mozgu. Duševné choroby sa už nevyskytujú, ako v stredoveku, z pôsobenia zlých duchov, ktorých vyhánanie z hriešneho tela bolo rezervované teológom.

Vývinová cesta našich súčasných vedomostí o duševnej činnosti, o vedomí človeka odráža ešte tie protirečenia, ktorých postupné prekonanie nám prinieslo dnešný stav našich poznatkov. Spomíname tu napr. Ludwiga Büchnera, nemeckého lekára-materialistu, mechanistického, nedialektického smeru, ktorý ešte použil takéto vulgárne porovnanie: „Myšlienka má k mozgu presne taký vzťah ako moč k obličkám.“ Büchner, pravda, nebol ojedinelý jav.

Za 150 rokov lekári dopodrobna rozpracovali chémiu zmien telesných tekutín; mikroskopom, ultramikroskopom a elektrónovým mikroskopom do najmenších podrobností prebádali časti ľudského organizmu, ako i štruktúru chorobopodrodných mikroorganizmov; pri lekárskom vyšetrení človeka sú dnes bežné a nepostrádateľné röntgenové prístroje, elektroforetické aparáty, rádioizotopy, polarograf atď. Liečba výrobkami syntetickej chémie vyhnala z terapeutického arzenálu nielen všetkých nadpozemských duchov, ale s nimi aj celý agnosticizmus, lebo už poznáme presnú chemickú konštitúciu aj pôvodne empiricky získaných látok a vieme ich vyrábať v ľubovoľnom množstve (estrogénne látky, hypotenzívne prípravky, vitamíny).

Spresnené výkony vysoko vyspelej a špecializovanej chirurgie znamenajú tiež vyslovene materialisticky orientovanú medicínsku vedu. Farmakológia sa zbavila dávnych predstáv a stala sa experimentálnou, exaktnou prírodnou vedou.

Pokiaľ novšie učebnice a príručky nevytlačili ešte z regálov lekárskeho knižnice staršie vydania, stretávame sa v medicíne ešte so stopami starých, niekedy aj maskovaných idealistických tendencií. Často pozostávali tieto prvky proste z toho, že nejasné, nedostatočne prebádané oblasti medicíny dostali zvučné latinské alebo grécke označenia a to malo nahradiť vecné spracovanie problému. Ešte prednedávnom sme hovorili o „genius epidemicus“, čím sa označovali diferencie v morbidite a mortalite rôznych vln rovnakých epidémií. Tohto „génia“ materialistická lekárska veda postupne rozobrala na samé materiálne prvky, ako sú: rôznosti v podstatných vlastnostiach kmeňa pri jednotlivých epidémiách, súčasné pôsobenie rôznych vedľajších kmeňov, predchádzajúce nenápadné infekcie, ktoré zanechali značnú imunitu atď.

Pred necelým polstoročím sme ešte mysleli, že pracujeme v duchu materialistickej vedy, ak si vykonštruujeme hypotetické látky podľa teórie bočných refazcov. Často

sme zašli až tak ďaleko, že sme týmto látkam pripisovali vlastnosti, aké nemohli mať. Vlastný scudzený dôvtip vedcov, ktorí toto všetko vymysleli, sa nám potom predstavil ako dôvtip amboceptorov. Niektoré z týchto výtvorov fantázie zachránila biochémia, keď zistila napr. histamínové látky a acetylcholíu a dala im tak hmotnú existenciu.

Sú ďaleko za nami časy, keď si lekári, ktorí boli izolovaní od živých prameňov medicínskej vedy, vykonštruovali „vlastné“ metódy, najmä terapeutické, ktoré neboli produktami prísneho vedeckého postupu a neboli ani materialisticky zakotvené. Boli to v najlepšom prípade empirické metódy, ale vyvodzované z nekompetentných, pre zovšeobecňovanie príliš malých súborov pozorovaní.

Socialistická organizácia zdravotníctva, aká je v platnosti u nás, vylučuje takýto lekársky individualizmus. Socialistický štát plným prichrštím venuje svoje materiálové a finančné prostriedky na zdokonaľovanie zdravotnej služby, volá lekárov na doškolenie, dbá o upevnenie morálky pracovných kolektívov — a tak sa vedecky fundované, materialistické zdravotníctvo rýchlo stáva dôležitým novým prvkom spoločenského vedomia za socializmu. Idealistické výmysly nemajú už v ňom miesto, v prípade neúspechu nikto sa nemusí odvolávať na nevyspytateľnú vôľu biblických síl.

Isteže sa medzi našimi lekármi nájdu ešte jednotlivci, ktorí sú slovom a činom — a to slovo znamená v tejto súvislosti často väčšiu vinu ako ten naivný čarodejnický hokus-pokus — prívržencami nevedeckej, idealistickej medicíny. V ich vedomí prežíva ešte pamiatka nenávratnej minulosti, spomienka na kapitalistickú dobu. Je ich iba málo a ich retardačné pôsobenie na nezadržateľný rozvoj materiálneho a kultúrneho blahobytu u nás stáva sa čím ďalej tým insignifikantnejšou veličinou.

III

Z toho, čo sme doteraz povedali, je jasné, že medzi materialisticky zameranou medicínou a socialisticky organizovanou zdravotníckou službou existuje hlboká dialektická súvislosť.

Jednako sa nemôžeme uspokojiť s dosiahnutým stupňom vývinu. V našej medicínskej vede, najmä v jej rozhodujúcej a určujúcej vedeckovýskumnej zložke, dialektický spôsob tvorivej práce sa ešte plne neuplatnil.

Jedným z najuniverzálnejších princípov dialektického materializmu je učenie o jednote a mnohotvárnosti sveta. Svet je jednotný a pritom mnohotvárný. Jednota sveta spočíva v jeho materiálnosti a tak jednota a mnohotvárnosť, tieto dva protikladné princípy, sú tu vnútorne späté takým spôsobom, že jednota materiálneho sveta existuje iba ako mnohotvárnosť foriem; a mnohotvárnosť foriem je spôsob, ako sa prejavuje jednota materiálneho sveta.

Z tohto princípu jednoty a mnohotvárnosti sveta vyplýva ďalší princíp — zásada súvislosti medzi javmi. Izolovaná zmena neexistuje; ak sa „voľačo“ mení, tak sa súčasne s tým menia aj iné veci. Tu si treba najmä všimnúť Heglovo upozornenie, že princíp vzájomných súvislostí sa prejavuje najmä v priebehu vývinového procesu. Neexistuje vývin ako izolovaný jav, vývin niektorých faktorov sa stáva impulzom pre vývin ďalších faktorov. Čím je prvotná zmena vo vede hlbšia a významnejšia, tým sú aj druhotné zmeny v ostatných vedách revolučnejšie. Objavy Becquerela, Curieovcov, Rutherforda a iných koncom predošlého storočia a začiatkom nášho storočia priniesli všetky vedy do živého pohybu. Aj medicínska veda sa preorientovala od základov, ba tento proces preorientácie dodnes trvá (izotopy, nové metódy liečby žiarením).

V zhone každodennej namáhavej lekárskej práce sa na také súvislosti ľahko zabúda. Uvažuje sa potom napr. takto: každý prípad apendicitídy predstavuje pre lekára osobitný problém, ktorý treba riešiť bez zbytočnej špekulácie a bez hľadania súvislostí medzi zápalom a ostatným svetom.

Je to naozaj tak, že tu treba konať a nie „filozofovať“. Ale treba vedieť, že osvedčený návod na toto konanie sa vyvíja chybami, omylmi, prekonanými protikladmi — a lekár, ktorý má teraz „konať“, musí poznať aj tieto chyby, omyly, protiklady, teda celú vývinovú cestu a zrod tohto návodu na konanie. Musí mu byť jasná súvislosť medzi všeobecným a jednotlivým, čo v našom prípade znamená vyhnúť sa schematickému aplikovaniu všeobecného zákona na zvláštny a jednotlivý prípad.

Zákon súvislosti medzi všeobecným, zvláštnym a jednotlivým, práve tak ako súbor zákonov o vývine — to sú princípy dialektiky, ktoré filozofi získali zovšeobecnením skúseností z jednotlivých špeciálnych vedných odborov. Správna aplikácia osvedčených predpisov v medicíne, najmä však rozvíjanie poučiek, nové zovšeobecňovanie v medicíne — to všetko si vyžaduje pohotovú znalosť dialektiky.

Uvediem ďalší príklad, teraz z oblasti medicínskeho výskumu. Ide o známy objav Minkowského a Mehringa z roku 1890 o úlohe Langerhansových ostrovcov pre reguláciu cukru v krvi. Hovorilo sa o definitívnom vyriešení tohto problému, najmä keď objav bol korunovaný úspešnou izoláciou inzulínu. A predsa v roku 1935 nás prekvapili práce Housseya a Anselmina, ktorí v prednom laloku hypofýzy našli určujúce centrum pre reguláciu hladiny cukru v krvi. Toto druhé centrum pracuje v protiklade a predsa v jednote s inzulárnym aparátom.

Tento príklad je výstižnou ilustráciou základného zákona dialektiky, o ktorom Lenin povedal, že je jadrom dialektiky a v jednej z formulácií ho označil ako „rozdvajenie jednotného a poznanie jeho protikladných častí“. V prírode, najmä v biológii a prostredníctvom biológie aj v medicíne, veľmi často sa stretávame so živými príkladmi uplatnenia tohto všeobecného princípu dialektiky, najmä ak hlboko skúmame mechanizmus pomerne stabilných hladín, stálych frekvencií aj nemenných foriem. Tu vidíme všade na všetkých vývinových stupňoch života, že pomerne stabilita je docieľaná mechanizmom dvoch protikladných a jednotne pôsobiacich faktorov, ktoré dynamicky vybalansujú prípadné výkyvy. Od najnižších živočíchov až k cicavcom — menia sa formy mechanizmu koncentrácie a dilúcie docieľenej osmotickou cestou, urýchlením asimilácie a disimilácie, až k vegetatívne nervovému systému s protihrou sympatika a parasympatika ako i rôznych humorálnych, najmä hormonálnych činiteľov. Tak vzniká ako následok pôsobenia dvoch protikladných faktorov jednotnosť dvoch protikladných tendencií: stáleho pohybu ako atribútu aj živej hmoty a relatívneho kludu.

Keby sa bolo vedecké rozpracovanie problému regulácie hladiny cukru v krvi rozvinulo vedome podľa princípov dialektiky, tak by objav v roku 1890 neboli považovali za definitívne riešenie, ale by sa bol sústavne hľadal „druhý“ faktor. Znalosť princípu jednoty a boja protikladov by nebola dovolila, aby uverili, že práve tento ukazovateľ je iba jednostranne zabezpečený bez „protihráča“.

Ako kladný príklad riešenia vedomého použitia princípu „rozdvajenia jednotného“ uvedieme ešte spor okolo otázky doživotnej imunity po prekonanom čiernom kašli (pertussis). Naša nová zdravotnícka dokumentácia odhalila celkom bezpochybné prípady dvojnásobného ochorenia na túto chorobu. Vznikla otázka, či azda imunita po pertussis nie je obligátna?

Dialektický prístup k riešeniu tejto otázky, vychádzajúc z princípu rozdvajenia jednotného a poznania jeho protikladných častí, pomerne rýchlo odhalil existenciu

druhého podobného, ale nie totožného choroboplodného agensu, druhej choroby so symptómami čierneho kašľa — paraptussis.

Novšie výskumné práce odhalili, že toto „rozdvajenie jednotného“ existuje v medicíne aj v širšom zmysle: neexistuje nijaký humorálny, celulárny alebo neurálny regulátor, ktorý by bol jednostranne zameraný len na vzruch alebo len na útlm. Napr. inzulín hlavne znižuje hladinu cukru v krvi, je však — v istej miere — schopný vyvolať aj opačný účinok.

Veľkú úlohu hrá dialektická metóda pri posudzovaní výsledkov rozvoja vied, pri vzniku nových poznatkov a poučiek, ktoré sú v istom zmysle vždy v rozpore s doteraz platnými poznatkami a poučkami. Ak tu predpokladáme správny vedecký postup pri vypracovaní novej poučky, tak vzniká boj nového so starým. Kritika nového je príliš často odmietavá. Len jemný dialekticko-logický rozbor môže viesť k zisteniu novej, lepšej pravdy. Myslíme napr. na teoretické spracovanie problému vzniku vredovej choroby v hornom úseku tráviaceho traktu. Pred 30—40 rokmi sa príčina jej vzniku hľadala v lokálnych faktoroch (samotrávenie, leptanie). Až postupne sa tu odhalila rozhodujúca účasť nervovej sústavy. Dialektickologický rozbor ukázal, že tu nejde o prostú negáciu starej koncepcie, ale o prehĺbenie a rozšírenie výsledkov stareho pozorovania obsahom novšieho výskumu.

Nutnosť traktovania medicínskych problémov prostriedkami dialektiky je daná vlastne už aj tým, že sám život nemožno správne pochopiť bez dialektického rozboru. Treba sa opierať o dialektický princíp prechodu kvantitatívnych zmien v kvalitatívne. Iba tak možno vysvetliť podstatu života, pohyb živej hmoty, jej vznik z anorganickej hmoty prechodom kvantitatívnych zmien do novej kvality a potom jej ďalší vývin a diferenciaciu v duchu učenia Darwina. To je jediná cesta, ktorou dávame odpoveď na otázku vzniku života — bez legendy stvorenia, bez vpašovania idealistického, vitalistického predpokladu do nášho výkladu.

Nutnosť použitia dialektickej metodiky vyplýva aj zo skutočnosti jednoty života a protredia. Objav hlbokých vzťahov medzi človekom a okolitou prírodou I. P. Pavlovom, objav úlohy nervovej sústavy ako spojovacieho stroja, podmienených reflexov ako ekonomiky tejto vzájomnosti — to všetko znamenalo zistiť dialektiku v biológii.

IV

Z čoho pochádza spomalené prenikanie dialektickej metódy do výzbroje našich lekárov, aj tých, ktorí pracujú vo vedeckovýskumných ústavoch? Je to závažná otázka, veď — ako sme už poukázali — tí istí pracovníci vedeli sa bez väčších ťažkostí postaviť vo vede na materialistickú pozíciu.

Jedna z príčin väzí určite v metodike, ako sme sa to doteraz usilovali demonštrovať na súvislosti biológie a medicíny s dialektikou. Robili sme to vo forme ťažkopádne dopravených hotových filozofických panelov, ktoré robili často dojem cudzích prvkov. Cesta od samobytno existujúcej dialektiky k medicíne sa zdá byť nekonečne dlhá, akási neprirodzená, hmľistá. Treba vedieť poukázať na konkrétnu dialektiku v samej biológii a medicíne, to je ľahko pochopiteľné, zaujímavé a objavné.

Ak hľadáme príčiny spomaleného prenikania dialektiky do biológie a medicíny, tak myslíme aj na existenciu neúplne prekonaných minulých prvkov v spoločenskom vedomí súčasnosti.

Takýto minulý prvok v dnešnom spoločenskom vedomí je u nás ešte stále pozitivizmus vo vede, ktorý má rozličné formy. My sa tu nebudeme zaoberať diferenciaciou

jednotlivých foriem. Najmarkantnejšou postavou pozitivizmu je už spomínaný Auguste Comte.

Pozitivismus striktné žiada, aby bolo zachytené iba to, čo je bezprostredne dané, teda predovšetkým javové fakty. Pozitivismus pripúšťa síce aj existenciu stálych súvislostí medzi týmito bezprostredne danými javovými faktami, ale odmieta akékoľvek hlbšie skúmanie podstatných súvislostí. Je zaujímavé, že Comte vo svojich základných prácach označuje toto hľadanie hlbokých, podstatných súvislostí — čo je jeden z princípov marxizmu — za prekonané, nižšie štádium poznávania. Za najvyššie štádium označuje práve pozitivismus, pri ktorom: „Vedomie sa naplňa iba tým, čo sa pozoruje. Tu je už hľadanie vzťahov celkom zbytočné.“

Každú myšlienku, ktorá by chcela pretrhnúť tento povrchný empirický kryt, označujú pozitivistí za „metafyziku“.

Povedali sme už, že marxizmus nevidí v objektívnosti len to, čo zachycujeme vo forme rôznych dát, ale že bez porušenia princípu objektívnosti hľadá aj vnútorné a nutné vzťahy medzi javmi. „Zákon a podstata to sú pojmy rovnakého druhu“ hovorí Lenin (*Filozofické zošity*, str. 148, ruské vydanie).

Takýmito hlbokými, vnútornými vzťahmi sú v Marxovej koncepcii ľudské, napr. triedne vzťahy, ktoré na povrchu, teda tam, kde práve pozitivistí hľadajú pravdu, často ani nevidieť. V otázkach tried a triedneho boja pozitivismus nevyhnutne vyúsťuje v revizionizme, v negácii historickej úlohy proletariátu a v odmietnutí revolučného uchopenia moci proletariátom. V oblasti konkrétnych vied sa pozitivistí hlboko kompromitovali falošnými predpovedami. Tak napr. Comte sám so všetkou určitosťou skeptika predpovedal nemožnosť zisťovania teplôt rôznych hviezd, čo je však dnes rutinná astrofyzikálna úloha. V oblasti biológie hovorí Comte o „absurdnej teórii vývinu druhov“ a rozvinul nevedeckú teleologickú koncepciu, v čom ho, žiaľ, niekedy nasledoval aj veľký fyziológ Claude Bernard.

Na základnú otázku o prvenstve matérie alebo idey sme teda dali — vychádzajúc z vedného odboru medicíny — odpoveď, jednoznačne uznávajúcu prvotnosť matérie pred ideou. Idea je závislá od určitej formy matérie, ideová náplň — „individuálne vedomie“ človeka — sa nám predstavuje ako výsledok historického vývinu. Mimoriadne dôležitá je otázka vzťahu procesu vývinu vedomia k zmenám materiálneho sveta. Marxizmus považuje naše poznatky o vonkajšom svete za odraz objektívna, pritom je však v ostrom protiklade s inými filozofickými smermi, ktoré tiež uznávajú prvotnosť hmoty pred ideami. Myslím na rôzne formy empirizmu. Podľa empirikov hrajú v procese poznávania prvoradá úlohu pocity, teda bezprostredné zážitky a z nich vzniknuté vnemy, ale empirici popierajú tvorivú úlohu teoretického, abstraktného myslenia. Marxizmus prekonal obmedzenosť úzkeho empirizmu ako i ďalších filozofických smerov, ktoré neuznali alebo podceňovali aktívnu úlohu myslenia v poznávaní. Marxizmus dokázal, že proces poznania nie je mŕtvy, akoby fotografický odraz skutočnosti, ale má svoje vývinové stupne, ktoré medzi sebou navzájom súvisia, v ktorom nasledujúci stupeň poznania vyplýva z predchádzajúceho. Od Lenina pochádza konštatovanie, že podstata tohto poznávacieho procesu je totožná s podstatou ostatných dialektických procesov, ktoré prebiehajú v prírode a v spoločnosti. Vo *Filozofických zošitoch* (ruské vydanie, str. 193) čítame: „Pravda je proces. Od subjektívnej idey ide človek k objektívnej pravde praxou.“ Pocity, vnemy, predstavy samy o sebe nie sú ešte schopné informovať nás o vnútorných, podstatných súvislostiach medzi pozorovanými javmi a príbehmi, odhaliť hlboké zákony okolitého sveta. Toto sa dosiahne až na druhom stupni pomocou abstraktného myslenia. Iba abstraktné myslenie zovše-

obecňuje údaje analyzátorov, oddeľuje podstatné od nepodstatného a náhodného, zhŕňa to, čo je podstatné a vyjadruje to pojmami a zákonmi.

Kritérium toho, či nás naše myslenie, sila našej abstrakcie a zovšeobecnenia viedli po správnej ceste a či nás nezaviedli na falošnú stopu je — prax. Marx v druhej téze o Feuerbachovi (K. Marx — Fr. Engels, *Vybrané spisy II*, str. 363, slovenské vydanie) píše:

„Otázka, či možno ľudskému mysleniu prisúdiť charakter vecnej pravdy, nie je teoretická, ale praktická otázka. V praxi musí človek dokázať pravdivosť, t. j. skutočnosť a moc, pozemskosť svojho myslenia. Ak sa spor o skutočnosť či neskutočnosť myslenia izoluje od praxe, stáva sa čiste scholastickou otázkou.“

Na to sa vzťahujú známe vety z Goetheho *Fausta* z úst Mefista: „Gau, teurer Freund, ist alle Theorie — und grün des Lebens goldner Baum.“ („Šedivá je, drahý priateľ, každá teória, zelený je iba zlatý strom života.“)

Táto Marxova téza je našou smernicou aj v medicíne, pričom sme sa však naučili hovoriť o spoločenskej praxi, ktorá overuje správnosť našich teoretických záverov a nie o praxi obmedzenej na záujmy individua alebo jednej spoločenskej triedy.

V

Aplikácia dialektického materializmu mala pre vývin ľudskej spoločnosti rozhodujúci účinok práve v našom storočí. Dialektický materializmus ozrejmil robotníckej triede jej historickú úlohu a cesty získania politickej a ekonomickej moci. Hľadisko robotníka v triednom boji je praktické hľadisko. Robotník nehľadá akési symboly, ale hľadá praktické revolučné riešenie. Robotnícka trieda nemôže potrebovať takú filozofickú sústavu, také filozofické princípy, ktoré ospravedlňujú stav vecí v triednej spoločnosti. Robotnícka trieda potrebuje idey, ktoré verne odrážajú skutočný pohyb, vznik, vývin a zánik všetkých vecí na svete. Preto je dialektický materializmus straníckou vedou a ako stranícka veda pomáha robotníckej triede v jej boji.

Aj biológia a medicína sú ďaleko od toho, aby boli „nestrannými“ vedami. V skutočnosti nesú dejiny vývinu biológie a najmä medicíny v sebe — práve tak ako fyziky, chémie a iných vedných odborov, ak ich skúmame v historickej súvislosti a plynulosti — stopy triednych bojov. Tu sa proste nemožno pozitivisticky uzatvárať do vodotesného skafandra špecializovaného vedca a dýchať z „nadstraníckeho“ alebo „nestraníckeho“ kyslíkového aparátu. Sú to živé vedy o živote a spojené so životom. Vedec, ktorý sa zaoberá aplikáciou týchto vied, ktorý chce niektorú z nich rozvinúť a pritom nechce dýchať zo spoločného vzduchu, spoločne so všetkými pokrokovými živlami spoločnosti, nutne sa odtrhne od skutočnosti a jeho význam pre vedu sa scvrkne na nulu.

Vedec musí zaujať jasné stanovisko, musí si nedvojzmyselne zvoliť jednu stranu bojového frontu triedneho boja a bez ohľadu na jeho kvantitatívny vedecký význam musí v spoločnosti zaujať stranícku pozíciu. Podľa toho, ktorú stranu si vyvolí, stáva sa pokrokovým alebo spiatočnickým vedcom. Goethe na jednom mieste píše: „Komu je vec blízka, ten musí dokázať zaujať stranícke stanovisko“ („... der muss Partei zu ergreifen wissen“). Diderot vyjadril tú istú myšlienku takto: „Nikdy nebude mať úspech ten, kto sa neustále zmieta medzi určitým tvrdením a jeho opakom; treba zaujať stanovisko a pri ňom verne vytrvať.“ („... il faut prendre partie et y demeurer attaché.“)

Zaujatie straníckej pozície po boku triedy, ktorej podľa slov *Manifestu* patrí budúcnosť, má nesmierny význam pre rozvoj vedca a vedy.

Marxizmus učí, že triedny boj má tri navzájom súvisiace formy: formu politického, ekonomického a ideologického boja. Charakteristickou črtou našej epochy je, že na bitevnom poli politického a ekonomického boja zvíťazil na obrovskom priestore proletariát. Na poli ideologickom zúri boj ďalej tým neúprosnejšie. V diskusii o problémoch biológie, pravda, zo strany spiatočníkov, už nejde o to, aby sa mechanicky obnovila platnosť prekonaných téz a poučiek. Pozitivisticky útočiaci revizionisti vystupujú proti každému teoretickému zovšeobecňovaniu výsledkov biológie a medicíny, proti aplikácii filozofie, najmä dialektického materializmu. Pozitivistí hlásajú vedeckú skepsu, únik do nahého empirizmu; údajne to robia v mene nepoškvrnenej čistej vedy bez filozofie a bez politiky — v skutočnosti však chcú zachraňovať zvyšky prekonanej spoločenskej formy, kapitalizmu.

V tejto situácii je pre vedca voľba frontu vlastne veľmi ľahká. Pokroková trieda, víťazný proletariát nie je v konflikte so zákonmi spoločenského vývinu, nemusí nič zamlčať, nič prikrašľovať a ešte menej falšovať. Pre pokrokovú triedu je *pravda* zbraňou v ideologickom boji, ale tá istá pravda je zbraňou aj pre lekára v boji proti smrti, chorobe, biede a útlaku.

Protivníkom tejto pokrokovej triedy je každý — a možno ho označiť za protivníka pokroku vôbec — kto neprejavuje záujem o to, na ktorej strane sa hlása ozajstná pravda. Svojím nezaujmom pomáha dozrievajúcej triede nielen morálne ale aj objektívne.

Záväznou úlohou pokrokového lekára, vedca a praktika v rovnakej miere je osvojiť si okrem dôkladného majstrovstva vo svojom špeciálnom odbore aj metódu dialektického materializmu a obhajovať na všetkých frontoch vec pokrokovej triedy, robotníckej triedy. Úlohou takto pripravených lekárov bude odhaľovať a odstraňovať reakčnú tendenciu, ktorú by chceli do vedy vpašovať tí, ktorí si volili pozíciu na druhej strane triedneho frontu.

Táto cesta, ktorá má začiatok vo vlastnom vednom odbore, je — podľa slov Lenina — cestou odborníka ku komunizmu.